

بررسی موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۲/۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۵/۴

زینب صالحی*
رضا غلامی جمکرانی**
حسین میثمی***

چکیده

با توجه به نقش غیر قابل انکار نظام بانکی در اقتصاد کشور، طراحی و اجرای استانداردهای حسابداری یکپارچه که بتواند صورت‌های مالی مختلف را آماده و روند مقایسه آنها را آسان کند، ضروری است. این استانداردها باید حقوق مالکان را حفظ کرده و فعالیت تخصصی این نهادها را بدون آنکه با احکام اسلامی در تضاد باشد، تقویت کند. در این تحقیق، به بررسی موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکی ایران پرداخته و چالش‌های پیش رو در سه بُعد چالش‌های درون‌بانکی، برون‌بانکی و فرابانکی پژوهش شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه و مراجعه به خبرگان بانکی و دانشگاهی، کسب نظر ایشان، توصیف و تحلیل داده‌ها و نهایتاً استنتاج منطقی می‌باشد.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بر اساس نظر خبرگان، چالش‌های برون‌بانکی و فرابانکی از چالش‌های درون‌بانکی مهم‌تر می‌باشد. همچنین، عوامل مهمی از جمله نبود نقشه راه و سیاست‌های کلی مشخص در راستای اجرای بانکداری اسلامی در کشور، نبود زیرساخت‌های اقتصاد اسلامی مانند بازارهای پولی و مالی اسلامی، ضعف در آموزش استانداردهای حسابداری عقود اسلامی به بدنه کارشناسی بانک‌ها و فقدان نهاد مشخص در زمینه تدوین استانداردهای حسابداری بانکداری اسلامی در کشور به عنوان مهم‌ترین موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران می‌باشد. علاوه بر این نتایج نشان می‌دهد که اختلاف فقهی بین فقه امامیه و مذاهب اهل سنت، مانع جدی و اساسی در زمینه استفاده از استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در شبکه بانکی کشور به حساب نمی‌آید.

واژگان کلیدی: نظام گزارشگری مالی اسلامی، استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی، نظام بانکداری بدون ربا، بانکداری اسلامی.

طبقه‌بندی JEL: M48, G38, P26

*. کارشناس ارشد حسابداری، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. Email: salehi790@yahoo.com.

** استادیار گروه حسابداری، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول).

Email: gholami@qom-iau.ac.ir.

*** استادیار پژوهشکده پولی و بانکی وابسته به بانک مرکزی ج.ا.ا.

Email: meisamy1986@gmail.com.

مقدمه

سرمایه‌گذاری مؤثر و منطبق با شریعت اسلام از اهداف سرمایه‌گذاران مسلمان و جامعه اسلامی می‌باشد؛ بنابراین جهت ترغیب افراد به سرمایه‌گذاری، لازم است زمینه جذب اعتماد ایشان در خصوص رعایت و انطباق عملکرد واحد اقتصادی با شریعت اسلام فراهم آید. یکی از شرایط لازم برای ایجاد این اعتماد، وجود اطلاعاتی است که سرمایه‌گذاران را از توانایی واحد اقتصادی برای رسیدن به اهداف آنها، مطمئن می‌کند. مهم‌ترین منابع این‌گونه اطلاعات، گزارش‌های مالی اسلامی است که طبق استانداردهای حسابداری لازم‌الاجرا تهیه می‌شود (غلامی جمکرانی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۲۴).

یکی از چالش‌های نظام بانکداری بدون ربا، مسئله حسابداری فعالیت‌های بانک اسلامی است. به نظر می‌رسد یکی از راه‌های اجرای صحیح بانکداری بدون ربا در کشور، اصلاح معیارهای حسابداری متعارف باشد؛ به نحوی که با نیازها و عملیات خاص بانک‌های اسلامی متناسب گردند؛ برای مثال، در حال حاضر بانک‌ها سپرده‌های سرمایه‌گذاری مختلفی دارند که ماهیت این نوع از سپرده‌ها وکالت می‌باشد و نه عقد قرض؛ اما به دلیل فقدان شیوه‌های حسابداری مناسب در بانک‌های کشور با این دسته از سپرده‌ها دقیقاً مانند سپرده‌های قرضی برخورد شده است و اصل و سود این دسته از سپرده‌ها در ستون بدهکاری بانک - در ترازنامه - و جزء هزینه‌های سرمایه به ثبت می‌رسند. همچنین در حوزه حسابرسی نیز هیچ‌گونه معیار و شاخص مخصوصی برای بررسی بانک‌های اسلامی در نظر گرفته نمی‌شود. در این زمینه استفاده از تجارب سایر بانک‌های اسلامی و مؤسسات مالی بین‌المللی می‌تواند مفید باشد.

در ایران، حسابداری بانک‌ها و مؤسسات مالی دارای استانداردهای یکپارچه و مدونی نیستند و بعضاً از استانداردهای حسابداری واحدهای انتفاعی تدوین‌شده توسط سازمان حسابرسی و در برخی موارد از دستورالعمل‌های صادره از سوی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران استفاده می‌نمایند. حتی در برخی از عقود - مانند مشارکت مدنی - فاقد دستورالعمل جامعی می‌باشند. دو راه برای ساماندهی نظام حسابداری و گزارشگری مالی سیستم بانکی کشور متصور می‌باشد. اول آنکه نسبت به تدوین استانداردهای حسابداری مالی اسلامی، ویژه بانکداری اسلامی کشور همت گماشت که شاید راهی طولانی و دشوار باشد. دوم آنکه با پذیرش و اعمال استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی تدوین‌شده توسط سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (AAOIFI) (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) بتوان در جهت ارتقای قابلیت اتکا و شفافیت گزارشگری مالی بانک‌های کشور گام برداشت که راهی ساده‌تر می‌باشد. در واقع در سطح بین‌المللی تجارب مناسبی در زمینه طراحی و

استفاده از استانداردهای حسابداری برای بانکهای اسلامی وجود دارد که می‌توان ضمن بومی‌نمودن این تجارب، در جهت استفاده حداکثری از آنها گام برداشت. استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی، مجموعه‌ای از راهنمایی‌های الزام‌آور در زمان اجرای عملیات حسابداری در بانکهای اسلامی از جمله ثبت، مقایسه و افشای یک دوره زمانی است.

این تحقیق تلاش می‌کند ضمن مرور ادبیات مرتبط با استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی، به این پرسش پاسخ دهد که موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران کدام است؟

پیشینه و ادبیات تحقیق تحقیقات داخلی

در ایران تاکنون تحقیق‌ها و مطالعات زیادی در حوزه بانکداری اسلامی صورت پذیرفته که بیشتر به مقوله نظام بانکداری بدون ربا در مقایسه با بانکداری ربوی از منظر مبانی اقتصادی پرداخته است؛ ولی در حوزه حسابداری و گزارشگری مالی نظام مزبور، تحقیقات زیادی صورت نگرفته است. برخی از پژوهش‌های مرتبط عبارت‌اند از:

غلامی جمکرانی و همکاران (۱۳۹۴) با استفاده از روش تطبیقی و شیوه‌سنجی اسناد صادره توسط بانک‌های کشور، انطباق رویه حسابداری تسهیلات مشارکت در بانکداری ایران با استاندارد حسابداری مالی شماره چهار سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی با عنوان تأمین مالی مشارکت را بررسی کرده‌اند و نتایج تحقیق مذکور گویای نبود انطباق کامل رویه حسابداری معمول تسهیلات مشارکت بانکداری ایران با استاندارد شماره چهار سازمان مذکور است؛ به‌گونه‌ای که از نظر شناخت اولیه، در رویدادهای مالی مهم، هزینه‌های قبل از انعقاد قرارداد، پرداخت سرمایه مشارکت و تسویه مشارکت مدنی به‌جز حالتی که مشارکت دارای زیان و اصل سرمایه آن تضمین شده است، مطابقت دارند. هرچند از نظر ارزیابی سرمایه مشارکت در پایان هر دوره مالی، مطابقت دارند، ولی از نظر افشا یا نحوه ارائه در صورت‌های مالی، مطابقت ندارند.

غلامی جمکرانی و همکاران (۱۳۹۲) ضمن تشریح ضرورت تدوین چارچوب نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی به عنوان قانون پایه استانداردهای گزارشگری مالی اسلامی، نشان داده‌اند خبرگان دانشگاهی و حرفه‌ای گزارشگری مالی ایران، اتفاق نظر دارند که تفاوت اصول اقتصادی - اجتماعی واحد تجاری اسلامی از واحدهای تجاری اقتصاد سرمایه‌داری و عدم کفایت تأمین نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان مسلمان و واحدهای تجاری اسلامی توسط گزارشگری مالی مرسوم، ضرورت بازنگری و تدوین چارچوب

نظری با رویکردی اسلامی به قانون پایه گزارشگری مالی اسلامی را می‌طلبد تا بتوان زمینه جذب اعتماد سرمایه‌گذاران مسلمان و جامعه اسلامی را فراهم کرد.

طغیانی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «حسابداری تخصیص منابع: مضاربه، سرمایه‌گذاری و اجاره به شرط تملیک در بانکداری اسلامی» به بررسی مشکلات حسابداری تخصیص منابع در برخی عقود و قراردادهای مضاربه، سرمایه‌گذاری و اجاره به شرط تملیک در بانکداری اسلامی پرداخته‌اند و با استفاده از تحقیقات میدانی نتایج نشان می‌دهند که الگوی حسابداری و گزارشگری مالی مرسوم در بانکداری ایران از قابلیت‌های لازم برای پاسخگویی به نیازهای استفاده‌کنندگان و الزامات شرعی حاکم بر قانون عملیات بانکی بدون ربا و نگهداری حساب و گزارشگری سود یا زیان مبتنی بر نتایج واقعی عملکرد حاصل از عقود مشارکتی برخوردار نیست.

باباجانی و شکرخواه (۱۳۹۱) ضمن انجام مطالعات نظری با استفاده از روش دلفی و کسب نظر از ۹۶ صاحب‌نظر، نارسایی‌های نظام حسابداری بانک‌ها را شناسایی کرده‌اند. علاوه بر آن، از کاربرد نظریه وجوه و نظام حسابداری حساب‌های مستقل همراه با چارچوب مفهومی مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی نظرخواهی شده است. بر اساس یافته‌های این تحقیق، عوامل کلیدی یک الگوی حسابداری و گزارشگری مالی مبتنی بر مبانی قانونی عملیات بانکداری بدون ربا تبیین و پیشنهاد شده است.

مروری بر پیشینه تحقیقات خارجی

الزعبی و دیگران (۲۰۱۳) در تحقیقی با عنوان «اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در بانک‌های اسلامی اردن» به بررسی و معرفی مهم‌ترین نیازهای داخلی و خارجی لازم برای حرکت به سمت اجرای این استانداردها و ارائه پیشنهادهای لازم در این زمینه پرداخته و به این نتیجه رسیده که شروط لازم برای حرکت به سمت اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی اردن وجود دارد و مشکل این بانک‌ها در زمینه اجرای این اصول، برخاسته از بانک مرکزی و سازمان بورس و اوراق بهادار اردن و جامعه حسابداران رسمی این کشور است. در این پژوهش پیشنهاد شده است که دستگاه‌های ذی‌ربط بانک‌های اسلامی را به سمت اجرای استانداردهای حسابداری اسلامی سوق دهند.

تحقیق سلیمان و بومطاری (۲۰۰۸) تحت عنوان «ویژگی‌ها و اهداف حسابداری در نهادهای مالی اسلامی از منظر دانشگاهیان در لیبی» صورت گرفته است. هدف تحقیق تعیین ویژگی‌ها و اهداف حسابداری در مؤسسات مالی اسلامی و چارچوب فکری حسابداری سنتی و شناخت میزان تطابق با محیط کار اسلامی می‌باشد و به این نتیجه رسیده که دانشگاهیان در لیبی تمایل دارند از اهداف و ویژگی‌های حسابرسی پیشنهادشده

به مؤسسات مالی اسلامی تا حد زیادی حمایت کنند؛ بدین ترتیب محیط کاری سرمایه‌گرا که حسابرسی سنتی از آن سرچشمه گرفته به‌طور کامل با محیط کاری اسلامی تفاوت دارد و پیشنهاد شده، اهداف و ویژگی‌های حسابداری متناسب با محیط اسلامی ایجاد شود.

تحقیق قرینو و خلفاوی (۲۰۰۹) با عنوان «نقش استانداردهای حسابداری و شرعی در تعیین خط‌مشی بانکداری اسلامی» بوده و هدف از آن، کشف نقش استانداردهای حسابداری و شرعی در تعیین خط‌مشی بانکداری اسلامی است و نشان می‌دهد چارچوبی که این فرضیه در آن از حیث منبع و یا هدف به وجود آمده است نمی‌تواند از عملکرد بانک‌های اسلامی و آینده آن جدا باشد. این تحقیق استانداردهای مذکور را از لحاظ روش‌های اجرا و اثر آنها بر نهادهای نظارتی و بازرسی در بانک‌های اسلامی و چگونگی صدور فتوا و مسائل شرعی در این زمینه بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که روشمند کردن استفاده از این سیاست‌ها می‌تواند در کاهش اختلافات دینی تأثیرگذار باشد.

تحقیق یعقوب (۲۰۱۱) با عنوان «واقعیت اجرای حسابداری در بانک‌های اسلامی عراق از نظر فنی» صورت گرفته و هدف آن شناسایی بانک‌های اسلامی و اختلاف آنها با بانک‌های سنتی و بیان ویژگی‌ها و استانداردهای حسابداری و نظارتی موجود در بانک‌های اسلامی است. هدف دیگر توضیح رابطه بین استانداردهای حسابداری بین‌المللی و استانداردهای حسابداری اسلامی است. بر اساس نظرسنجی منتشرشده میان حساب‌برسان بانک‌های اسلامی و حساب‌برسان مستقل که وظیفه حسابرسی بانک‌های اسلامی را بر عهده دارند مشخص شد که نظام بانکی اسلامی سازوکاری برای اجرای فعالیت‌های بانکی بر اساس قوانین اسلامی است و میان استانداردهای حسابداری اسلامی با استانداردهای حسابداری بین‌المللی رابطه معنادار وجود دارد.

حمید (Hameed, 2000) با مروری بر مفاهیم اندازه‌گیری سود و ارزش در تئوری حسابداری غربی و ارتباط آنها با تئوری حسابداری اسلامی نشان می‌دهد با پذیرش تفاوت نظام اقتصاد اسلامی با سایر نظام‌های اقتصادی، در یک نظام اسلامی حسابدار باید مفهومی از سود را که برای گروه‌های مختلف استفاده‌کننده از اطلاعات حسابداری مفید است تهیه نماید. حسابداری اسلامی لازم است مشخص‌کننده سود واقعی واحد تجاری باشد و با این برداشت که یک واحد تجاری به عنوان یک بنگاه اجتماعی در نظر گرفته می‌شود، حسابداری می‌بایست دارایی‌های پایان دوره - از قبیل موجودی کالا و دارایی ثابت - را بر اساس بهای تمام‌شده تاریخی و با در نظر گرفتن خالص ارزش بازیافتی گزارش نماید.

از تحقیق‌های خاص در حوزه گزارشگری مالی بانکداری اسلامی، تحقیق بسام مآلی و همکاران (Bassam Maali, 2006) با عنوان «گزارشگری اجتماعی توسط بانک‌های اسلامی» را می‌توان یکی از تحقیق‌های مهم انجام‌شده دانست. یافته‌های این مطالعه نشان

می‌دهد که مقوله‌های اجتماعی نگرانی عمده بانک‌های اسلامی محسوب نمی‌شود و انتشار گزارش هیئت نظارت شرعی نیز گویای توجه بانک‌های اسلامی به جلب اطمینان مشتریان و استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی نسبت به پیروی بانک از اصول اسلامی است (باباجانی و شکرخواه، ۱۳۹۱، ص ۱۷۳).

گمبلینگ و عبدالکریم (Gambling & Abdel Karim, 1991) معتقدند که بر خلاف سایر نظام‌های فکری، نظام اسلامی یک ابرتئوری است و برای تمامی شئون زندگی انسان‌ها دارای برنامه می‌باشد؛ ولی مفاهیم حلال و حرام که جنبه اخلاقی فعالیت‌های اقتصادی در اسلام را نمایان می‌کند نشان‌دهنده آن است که نظام اقتصادی اسلام یک نظام مبتنی بر اخلاق است و هدف نظام اقتصادی اسلام نیز برقراری عدالت اجتماعی است؛ بنابراین ضروری است استانداردهای حسابداری در نظام اقتصادی اسلام مبتنی بر پایه‌های اخلاقی و کنترل‌های قوی‌تر استوار باشد تا از آن طریق بتوان: ۱. مبنایی منصفانه جهت تعیین و وصول مالیات‌های اسلامی - عمدتاً زکات - به منظور سهیم‌نمودن تمامی جامعه از منابع اقتصادی فراهم آورد. ۲. با رعایت عدالت و به صورت منصفانه حقوق و منافع تمامی گروه‌های استفاده‌کننده از اطلاعات حسابداری را تعیین نمود.

حسابداری بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی

بانکداری اسلامی نوعی الگوی خاص یا تعدیل‌شده‌ای از بانکداری متعارف است که در آن تلاش می‌شود تمامی روابط و مناسبات سازگار با شریعت و فقه اسلامی و در راستای اهداف اساسی نظام اقتصادی اسلام مانند عدالت و اخلاق تنظیم گردد. بر همین مبنای بانک اسلامی مؤسسه‌ای است که در چهارچوب اهداف و احکام اقتصادی اسلام به منظور کسب سود، به جمع‌آوری سپرده‌ها، دادن تسهیلات و اعتبارات و ارائه خدمات بانکی اقدام می‌ورزد. بانکداری اسلامی نظامی از الگویی جامع‌تر به نام اقتصاد اسلامی است؛ از این رو برخی اصول بنیادین هستند که در نظام اقتصاد اسلامی مطرح بوده و به‌طور ویژه در بانکداری اسلامی اثرگذاری دارند (موسویان و میسمی، ۱۳۹۴، ص ۳۱) که عبارت‌اند از:

الف) عادلانه‌بودن تمامی روابط و مناسبات؛

ب) سازگاری تمام رفتارها با اخلاق اسلامی؛

ج) آزادی عوامل اقتصادی در چارچوب محدود؛

د) ارتباط و تناسب روابط پولی و اعتباری با بخش حقیقی اقتصاد؛

ه) تأمین اصول، مبانی، قواعد و دستورات فقهی در حوزه معاملات.

با توجه به تفاوت میان ماهیت بانکداری اسلامی و بانکداری متعارف، همواره اصلاح ساختارهای نهادی و نظام‌های اجرایی بانک، از جمله نظام حسابداری آن مدنظر بوده است.

سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی نیز به همین منظور و برای ایجاد هماهنگی میان بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی تشکیل شده است.

نظر به اینکه در کشورهای اسلامی، نوع اطلاعات مورد نیاز استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی متفاوت از نیازهای اطلاعاتی دیگر استفاده‌کنندگان در سایر کشورهای جهان می‌باشد، مدل حسابداری کشورهای اسلامی نیز هم‌جهت با تأمین خواسته‌های استفاده‌کنندگان طراحی می‌گردد؛ برای مثال در صورتی که سهام‌داران و مالکان مؤسسات اسلامی، واحد اقتصادی را به عنوان مسئول جمع‌آوری تمام و یا قسمتی از وجوه قرض‌الحسنه، خیریه و زکات تعیین نمایند، صورت‌های مالی این مؤسسات علاوه بر صورت‌های مالی اساسی، شامل صورت منابع و مصارف صندوق خیریه، زکات و همچنین صورت منابع و مصارف وجوه صندوق قرض‌الحسنه نیز می‌باشد (عصری، ۱۳۹۱، ص ۳).

در نظام جمهوری اسلامی ایران کلیه قوانین بر مبنای شریعت اسلامی وضع می‌گردد. تنها اصلی که بر همه اصول قانون اساسی ایران حاکم است بیان می‌دارد که کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی و اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر این موارد باید بر اساس موازین اسلامی باشد (قانون اساسی، اصل ۴)؛ بنابراین استانداردهای حسابداری ملی نیز نمی‌تواند مغایر با قوانین اسلامی باشد.

نظام حسابداری و گزارشگری مالی بایستی از طریق فراهم‌کردن اطلاعات مربوطه و مورد نیاز کمک کند تا استفاده‌کنندگان از این گزارش‌ها از رعایت اصول شریعت اسلام توسط بانک و توانایی آن در حفظ سرمایه و تحقق نرخ بازده مناسب برای وجوه سرمایه‌گذاری شده صاحبان سهام و دارندگان حساب‌های سرمایه‌گذاری آگاه شوند و میزان دستیابی به این اهداف را ارزیابی کنند؛ بنابراین طراحی الگوی حسابداری مناسبی که از قابلیت‌های لازم برای ایفای مؤثر این نقش برخوردار باشد، اهمیتی مضاعف دارد.

اهمیت و ضرورت این موضوع باعث شکل‌گیری اقدام‌ها و پژوهش‌های قابل ملاحظه‌ای توسط مراکز علمی و پژوهشی نهادی مانند بانک توسعه اسلامی (Islamic Development Bank) شده است که نتیجه آن اقدامات، تأسیس سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی (AAOIFI) در سال ۱۹۹۱ میلادی با هدف تهیه و تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی حاکمیتی و اخلاقی مربوط به نهادهای مالی اسلامی با پیروی از اصول شرعی و در نظر گرفتن استانداردهای بین‌المللی بوده است؛ ولی این مؤسسه قدرت و پشتوانه قانونی لازم را برای اجبار نهادهای مالی و بانکی اسلامی جهت رعایت این استانداردها ندارد و تنها جنبه توصیه‌ای و ارشادی دارد (باباجانی و شکرخواه، ۱۳۹۱، ص ۱۶۶).

سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی

سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (AAOIFI) بر اساس توافقنامه همکاری میان مؤسسات مالی اسلامی در اول صفر سال ۱۴۱۰ هجری قمری (۲۶ فوریه ۱۹۹۰ میلادی) در الجزایر تأسیس شد و در یازدهم رمضان ۱۴۱۱ هجری قمری (۲۷ مارس ۱۹۹۱ میلادی) در بحرین به ثبت رسید. هدف آن هدایت عملیات بازارهای مالی اسلامی و گزارش‌دهی مالی بر اساس اصول و قواعد شریعت و ارائه استانداردهایی در بازارهای مالی اسلامی است که موجبات رشد صنعت را فراهم نماید.

سازمان مذکور مؤسسه‌ای خصوصی بوده و هزینه‌هایش از طرف اعضا تأمین می‌شود. در حال حاضر این سازمان دارای دویست عضو از بیش از ۴۵ کشور جهان می‌باشد که بانک‌های مرکزی کشورهای اسلامی، بانک‌های اسلامی فعال در کشورهای اسلامی و غیراسلامی و غیره، بخشی از اعضای آن را تشکیل می‌دهند. بانک مرکزی و سازمان بورس و اوراق بهادار کشور نیز عضو این سازمان می‌باشند.

برخی از مهم‌ترین اهداف این سازمان، بر اساس آنچه در اساسنامه تأسیس ذکر گردیده است، عبارت‌اند از:

- تدوین استانداردهای حسابداری، حسابرسی، حاکمیتی و اخلاقی برای مؤسسات مالی اسلامی؛
  - فراهم‌نمودن زمینه‌های استفاده از استانداردهای تهیه‌شده در بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی کشورهای عضو از طریق برپایی سمینارها، برگزاری دوره آموزشی، انتشار نشریات دوره‌ای و غیره؛
  - انطباق استانداردهای حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی با معیارهای جهانی و متعارف حسابداری و حسابرسی - در صورت امکان -
- AAOIFI اهداف حسابداری مالی بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی را به شرح زیر

اعلام نموده است:

- تعیین حقوق و تعهدات همه اشخاص ذی‌نفع از جمله حقوق و تعهدات ناشی از معاملات و سایر رویدادهای تکمیل‌نشده، طبق اصول شریعت اسلامی و مفاهیم مطلوبیت، نیکوکاری و رعایت ارزش‌های تجارت اسلامی آن؛
- کمک به حفاظت از دارایی‌ها و حقوق بانک اسلامی و همچنین حقوق دیگران با روشی مناسب؛
- کمک به ارتقای قابلیت مدیریتی و تولیدی بانک اسلامی و تشویق به انطباق آن با اهداف و سیاست‌های تدوین‌شده و بالاتر از همه رعایت شریعت اسلامی در همه معاملات و رویدادهای آن؛

- ارائه اطلاعات مهم به استفاده‌کنندگان این گزارش‌ها جهت کمک به آنان برای تصمیم‌گیری درست در معامله با بانک‌های اسلامی.

طبقات اصلی استفاده‌کنندگان گزارشگری مالی برون‌سازمانی بانک‌ها از نظر AAOIFI

عبارت‌اند از:

الف) دارندگان حقوق مالکانه (صاحبان سهام)؛ ب) دارندگان حساب‌های سرمایه‌گذاری؛ ج) سایر سپرده‌گذاران؛ د) دارندگان حساب‌های جاری و پس‌انداز؛ ه) سایر معامله‌کنندگان با بانک‌های اسلامی غیر از دارندگان حقوق مالکانه یا دارندگان حساب‌های سرمایه‌گذاری؛ و) دستگاه‌های زکات‌گیر؛ ز) سازمان‌های تدوین‌کننده ضوابط و مقررات.

طبق بیانیه شماره یک AAOIFI گزارشگری مالی که برای استفاده‌کنندگان برون‌سازمانی

تهیه می‌شود باید شامل اطلاعات زیر باشد:

۱. اطلاعاتی درباره رعایت شریعت اسلامی و اهداف آن توسط بانک؛

۲. اطلاعات مربوط به منابع اقتصادی بانک اسلامی و تعهدات آن؛

۳. اطلاعات لازم برای کمک به اشخاص ذی‌ربط جهت تعیین زکات بر وجوه بانک؛

۴. اطلاعات لازم برای کمک به برآورد جریان‌های نقدی ناشی از معاملات بانک؛

۵. اطلاعات جهت کمک به ارزیابی ایفای مسئولیت امانتداری بانک جهت حفظ منابع و سرمایه‌گذاری‌های آن و اطلاعات لازم درباره نرخ بازده سرمایه‌گذاری‌های بانک و نرخ بازده متعلق به دارندگان حقوق مالکانه و حساب‌های سرمایه‌گذاری؛

۶. اطلاعات مربوط به ایفای مسئولیت اجتماعی بانک اسلامی.

AAOIFI در دوره فعالیت خود انتشارات گوناگونی داشته است که به دو مجموعه

تقسیم می‌شود و عبارت‌اند از: «استانداردهای شرعی برای مؤسسات مالی اسلامی» و «استانداردهای حسابداری، حسابرسی و حاکمیتی برای مؤسسات مالی اسلامی».

استانداردهای حسابداری، حسابرسی و حاکمیتی شامل پنج بخش است: در بخش دوم به ارائه استانداردهای حسابداری می‌پردازد. در این قسمت که شامل ۲۶ استاندارد می‌گردد،

به صورت جزئی به شیوه حسابداری عقود اسلامی مانند مباحه، مشارکت، مضاربه، جعاله و غیره اشاره می‌شود. بخش سوم استانداردهای حسابرسی را ارائه نموده و ضوابط

حسابرسی، نحوه گزارش‌دهی و غیره، برخی از مباحثی می‌باشند که در این قسمت به آن اشاره شده است. بخش چهارم استانداردهای حاکمیتی که لازم است در یک بانک یا

مؤسسه اسلامی موجود باشد را بیان می‌نماید. بخش آخر نیز بر ارائه کدهای اخلاقی که لازم است در مؤسسات مالی اسلامی رعایت شود تأکید می‌نماید.

مقررات‌گذاری حسابداری بانکداری اسلامی و چالش‌های آن

مؤسسات بانکی، پولی و اعتباری یکی از مهم‌ترین ارکان اقتصادی هر کشوری محسوب می‌شوند و نقش و اثرات بسیار مهم و مؤثری بر فعالیت‌های اقتصاد خرد و کلان دارند. دولت‌ها از طریق وضع قوانین تجاری و ارائه سیاست‌های مالی توسط مراکز دولتی یا وزارت دارایی و امور اقتصادی و همچنین وضع سیاست‌های پولی توسط بانک‌های مرکزی، شوراها یا کمیته‌های پولی و بانکی، عملیات و فعالیت مؤسسات بانکی و اقتصادی را به‌طور دائم و مستمر نظارت و کنترل می‌کنند و تعادل اقتصادی به وجود می‌آورند؛ بدین ترتیب امنیت اقتصادی هر کشوری رابطه بسیار نزدیکی با فعالیت بانک‌ها و مؤسسات پولی و اعتباری آن دارد؛ به‌خصوص آنکه نخستین مسئولیت و وظایف بانک‌ها، نگهداری و حفاظت از سرمایه‌های فردی و بخش عمومی و ملی می‌باشد؛ بنابراین اگر نظارت، کنترل و حسابرسی دقیق از اعمال، فعالیت و نتایج عملکرد بانک‌ها به عمل نیاید و اگر قوانین محدودکننده و حفاظتی برای ساختار مالی، اقتصادی و فعالیت‌های این واحدها وضع و اجرا نشود، فعالیت و عملکرد آنها می‌تواند همراه با ریسک‌های عملیاتی بالایی باشد که به صلاح مشتریان یا اقتصاد خرد و کلان کشور نخواهد بود. به همین دلایل در حسابداری و حسابرسی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بیشترین توجه باید به اطمینان از اجرای صحیح استانداردهای حسابداری و بانکی، قوانین و مقررات تجاری، مالی و پولی معطوف شود تا اطمینان حاصل گردد واحد مورد رسیدگی در محدوده سلامت اقتصادی حرکت می‌کند (غیایی، ۱۳۸۷، ص ۲۰).

نظارت بر بانک‌ها از جنبه حمایت از مشتریان (سپرده‌گذاران و استفاده‌کنندگان از خدمات بانکی) و کمک به تصمیم‌گیری استفاده‌کنندگان از گزارش‌های مالی بانک‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. گزارشگری مالی محصول نهایی فرایند حسابداری مالی است. ارائه اطلاعات مالی به استفاده‌کنندگان مختلف، اعم از استفاده‌کنندگان داخلی و استفاده‌کنندگان خارج از واحد تجاری، در قالب گزارش‌های حسابداری است. آن گروه از گزارش‌های حسابداری که با هدف تأمین نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان خارج از واحد تجاری تهیه و ارائه می‌شود، در حیطه عمل گزارشگری مالی قرار می‌گیرد. یکی از راه‌های نظارت بر بانک‌ها ملزم‌نمودن آنها به افشای اطلاعات جامع و مربوط در خصوص عملکرد آنهاست. استفاده‌کنندگان از گزارش‌های مالی می‌تواند دلیلی برای تدوین استانداردهای اجرایی و تعیین حدود و میزان شفافیت صورت‌های مالی باشد. سازمان بورس و اوراق بهادار به منظور افزایش شفافیت و مقایسه‌پذیری صورت‌های مالی بانک‌ها اقدام به تهیه صورت‌های مالی نمونه بانک‌ها کرده است و طی بخشنامه‌ای بانک‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار یا ثبت‌شده نزد این سازمان را موظف کرده تمام صورت‌های مالی خود

که پایان دوره آنها ۲۹ اسفند ۱۳۸۷ یا بعد از آن است را بر اساس صورت‌های مالی نمونه تهیه کنند. بانک مرکزی نیز در مورد حسابداری و نحوه گزارشگری صورت‌های مالی بانک‌ها بخشنامه‌هایی صادر کرده است (رحمانی و حسینی، ۱۳۹۱، ص ۷۸).

از جمله مسائل موجود نظام بانکداری بدون ربا در ایران، فرایندهای حسابداری و ثبت فعالیت‌های انجام‌شده مالی و بانکی در آن است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که فرایندهای مذکور اگرچه در ظاهر تغییراتی داشته، ولی در عمل تا حد زیادی دست‌نخورده و بدون تغییر باقیمانده و کماکان همانند عملیات حسابداری در بانکداری متعارف عمل می‌شود (علوی رضوی، ۱۳۸۸، ص ۱۴۵).

برای مثال، زمانی که شخص یا بنگاهی با بانک قرارداد مشارکت منعقد می‌کند و از طریق آن سهم‌الشرکه بانک در قالب تسهیلات مشارکتی در اختیارش قرار می‌گیرد، لازم است در اسناد مالی طرفین این رویداد به گونه‌ای منعکس شود که به بهترین وجه، گویای فعالیت مذکور باشد و در نهایت، به حفظ حقوق مالی واقعی طرفین بینجامد. تحقق این امر مستلزم آن است که تمام رویدادها و تراکنش‌های مرتبط با فعالیت موضوع تسهیلات، به نوعی در اسناد حسابداری بنگاه تسهیلات‌گیرنده و بانک ثبت شود تا محاسبه و تعیین سود یا زیان فعالیت مزبور، به‌طور مجزا از سایر امکان‌پذیر باشد و سهم بانک از سود حاصل از عملیات، از دفاتر حسابداری بنگاه مذکور استخراج گردد. این در حالی است که نه تنها عملیات حسابداری عقود مشارکتی در نظام‌های حسابداری و گزارشگری مالی کنونی به صورت جداگانه نگهداری نمی‌شود، بلکه عملیات حسابداری مربوط به موضوع تسهیلات نیز در دفاتر گیرنده تسهیلات به صورت جداگانه ثبت و گزارش نمی‌شود. به همین سبب، امکان محاسبه هیچ‌گونه سود یا زیانی در عمل وجود ندارد. این رویه موجب نوعی صوری‌شدن فعالیت‌های مالی مرتبط می‌گردد؛ به عبارت دیگر، هیچ یک از طرفین بانک و تسهیلات‌گیرنده بر اساس الزامات مشارکت واقعی، در سود و زیان عمل نمی‌کنند و صرفاً همانند نظام بانکداری متعارف در اسناد مالی خود رفتار می‌نمایند؛ بنابراین آسیب‌شناسی و ایجاد تحول اساسی در حوزه حسابداری و گزارشگری مالی مرتبط با مبانی قانونی و الزامات شرعی ناشی از اجرای قانون عملیات بانکداری بدون ربا، از ضروریات واقعی‌سازی و توفیق در اجرای عملیات بانکی بدون ربا و دستیابی به اهداف این نظام است (طغیانی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۵۲).

در ایران در سال ۱۳۸۳ شورایی در پژوهشکده پولی و بانکی با عنوان شورای مشورتی بانکداری و مالیه اسلامی تشکیل شد که بعد از دو سال شاهد انتقال آن به معاونت بانکی وزارت امور اقتصاد و دارایی بودیم و در ابتدای سال ۱۳۸۸ شورایی به نام شورای فقهی بانک مرکزی با هدف انطباق ابزارهای جدید پیشنهادی با موازین شرعی

تشکیل شد. در چند سال اخیر بانک مرکزی و سازمان بورس، اقدام به تأسیس شورای فقهی کرده‌اند که آثار مثبتی برای بازار پول و سرمایه کشور به همراه داشته است. کمیته تخصصی فقهی سازمان بورس و اوراق بهادار جایگاه مشخص مشورتی و نظارتی در ساختار سازمان بورس دارد؛ اما شورای فقهی بانک مرکزی تنها جنبه مشورتی دارد (موسویان و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۶۶)؛ بنابراین تعدد ذی‌نفعان در حوزه مقررات‌گذاری نیز با اشکال مواجه است.

هرچند شورای پول و اعتبار هر ساله به استناد ماده بیست قانون بانکداری بدون ربا و ماده چهارده قانون پولی و بانکی بسته سیاستی - نظارتی شبکه بانکی را تصویب می‌کند، ولی در آن اشاره‌ای به مقوله نظارت شرعی در انطباق عملکرد نظام بانکی با اصول شریعت اسلام به چشم نمی‌خورد. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر درک می‌شود که بدانیم ایران از جمله اندک کشورهای است که در آن قانون عملیات بانکی بدون ربا به تصویب رسیده و نظام بانکداری اسلامی در کل کشور اجرا می‌شود و بزرگ‌ترین بانک‌های جهان اسلام نیز در این کشور مشغول به فعالیت هستند، ولی مسئله نظارت بر شرعی‌بودن عملیات بانکی آن‌طور که انتظار می‌رود، انجام نشده و نمی‌شود (صمدی و پروین، ۱۳۹۴، ص ۱۶۶).

به استثنای اندکی از تحقیقات انجام‌شده، اکثر تحقیق‌ها در حوزه بانکداری اسلامی، نظری و فاقد هرگونه استدلال و بررسی تجربی هستند؛ بنابراین منتقدان بانکداری اسلامی معتقدند که در سطوح خرد و کلان، اجرای این نوع نظام بانکی با چالش‌ها و مشکلاتی روبه‌روست. از جمله چالش‌های اجرایی بانکداری اسلامی در سطح کلان را می‌توان در ابهام‌های موجود در رابطه دولت و نظام بانکی، نبود ابزارهای مالی مناسب، ایستایی در مقابل تغییرات و پیشرفت‌های به‌وجودآمده در حوزه فناوری اطلاعات و بحث‌های مربوط به سازمان تجارت جهانی و لزوم رابطه با آن، نبود راهکار ارتباطی بانک‌ها و دیگر مؤسسات اعتباری با بانک‌های بدون ربا و متعارف دنیا، میسرنبودن امکان خلق پول و اعتبار و غیره را برشمرد. در حوزه خرد از جمله مشکلات موجود در حوزه اجرایی می‌توان به هزینه بالای اطلاعات و نوشتن قراردادها، عدم کنترل هزینه وجوه پروژه‌ها، استفاده از نرخ بهره برای تبیین حاشیه سود در قراردادهای مرابحه و غیره که هنوز محققان اسلامی راهکارهای عملی مناسب و مورد توافق برای این انتقادات اتخاذ نکرده‌اند (همان، ۱۳۹۲، ص ۱۸۵).

همچنین یکی از مراجع بسیار مهم و فعال در عرصه بانکداری، کمیته نظارت بانکی بال یک است. در این کمیته که در سال ۱۹۷۵ میلادی و توسط رؤسای کل بانک‌های مرکزی کشورهای عضو گروه ده پایه‌گذاری شد، کارشناسان ارشد نظارت بانکی عضویت دارند.

هم‌اکنون این کمیته که اجلاس‌های آن در بانک تسویه‌حساب‌های بین‌المللی واقع در شهر بال سوئیس برگزار می‌شود به مهم‌ترین مرجع تخصصی در زمینه نظارت بانکی تبدیل شده و استانداردها، رهنمودها و پیشنهادهای منتشرشده از سوی این کمیته، بر طراحی الگوهای نظارتی و تدوین بسیاری از مقررات و الزامات احتیاطی در کشورهای مختلف سایه افکنده است.

در ایران عملاً از سال ۱۳۸۲ اجرای بیانیه اول کمیته بال صورت گرفته است و ساده‌بودن بال یک نسبت به بال دو کمک شایانی در اجرایی‌کردن مقررات مربوطه با عنوان آیین‌نامه کفایت سرمایه در ایران کرده است؛ ولی با وجود آنکه بال دو معیارهای کفایت سرمایه بانک‌ها و روش‌های برآورد ریسک‌های اعتباری، بازار و عملیاتی را با مقاصد اجرایی طراحی کرده است به نظر می‌رسد لازم باشد کشور در اجرایی‌کردن ضوابط بال دو نیز پیش‌نیازهای لازم را فراهم کرده و بانک‌های کشور را ملزم به اجرای آن نماید. (شاهچرا، ۱۳۹۲، ص ۱۲۱).

از جمله اشکالات و انتقادهای قانون بانکداری ج.ا.ا می‌توان به عدم ارائه تعریفی روشن و کاربردی از نظام بانکی و تبیین قلمرو شمول قانون، متأثرشدن قانون از شرایط اقتصادی اول انقلاب، به‌ویژه نگرش دولتی‌بودن بانک‌ها، عدم قابلیت قانون برای طراحی الگوهای متناسب با انواع مؤسسات اعتباری بانکی و غیربانکی، عدم جامعیت و نارسایی قانون نسبت به اهداف و سلیقه‌های سپرده‌گذاران، عدم جامعیت و نارسایی قانون نسبت به اهداف و سلیقه‌های متقاضیان تسهیلات، عدم جامعیت و نارسایی ابزارهای سیاست پولی استفاده‌شده در قانون، نبود راهکار مناسب برای رویارویی با مطالبات معوقه، نبود راهکار ارتباطی بانک‌ها و سایر مؤسسات اعتباری غیربانکی ایران با بانک‌های بدون ربا و متعارف دنیا، نبود راهکار مناسب برای نظارت و کنترل شرعی بر فعالیت بانک‌ها و سایر مؤسسات اعتباری غیربانکی و نبود راهکار مناسب برای تحقیق و توسعه بانکداری بدون ربا اشاره کرد (موسویان، ۱۳۸۶، ص ۱۰).

یکی از بزرگ‌ترین مشکلات در اجرایی‌نشدن نظام بانکداری بدون ربا در بسیاری از شعب بانک‌های کشور مسئله آموزش است. افراد در سیستم دانشگاهی آموزش مرتبط با بانکداری غربی را می‌بینند و نمی‌توان از آنها انتظار داشت بدون هیچ مقدمه‌ای در فضای بانکداری بدون ربا فعالیت کنند. همان‌گونه که امروز در کشورهای توسعه‌یافته بر نقش فوق‌العاده مهم نیروی انسانی و غیر قابل جایگزینی بودن آن با عوامل دیگر تأکید دارند، ما نیز تا نیروی انسانی متخصص و باورمند به بانکداری اسلامی را تربیت نکنیم، نباید انتظار اجرای صحیح آن را داشته باشیم.

از سویی میان عالمان متقدم و متأخر شیعه و اهل سنت و از سویی دیگر بین عالمان و فقهای شیعه و سنی تفاوت فتاوی متعددی در مورد مفاهیمی مانند ربا و انواع قراردادهای مجاز از نظر شرعی در نظام بانکی اسلامی دیده می‌شود. اختلاف نظر و تعدد فتاوی فقها که منبعث از مبانی فقهی و اجتهادی آنان است، از جمله چالش‌های دیگر نظام بانکی اسلامی است که از گذشته تاریخ همیشه وجود داشته و خواهد داشت. نظام بانکی را مانند هر نظام اجرایی دیگر نمی‌توان با فتاوی متفاوت و برخی موارد ناهمگون اداره کرد. اگر بانک‌ها بخواهند فعالیت‌هایی بر اساس شریعت اسلام انجام دهند نیازمند فقهایی هستند که آشنا به مباحث فقهی بانکی باشند تا بتوانند عقدها را به‌گونه‌ای طراحی کنند که قابلیت تصحیح مطابق با فتوای همه یا اکثریت مطلق عالمان اسلام را داشته باشد. از طرف دیگر بایسته است اندیشمندان و بانکداران مسلمان از همه کشورهای اسلامی با مطالعه مستمر روی الگوهای مختلف از نکات مثبت الگوها استفاده کنند و الگوی کارآمد و واحدی از بانکداری اسلامی ارائه شود (صمدی و پروین، ۱۳۹۲، ص ۱۸۵).

برای مثال، در مورد قرارداد مرابحه، در فقه امامیه زمانی که کالا به مالکیت بانک درآید و صرف نظر از قبض و اینکه خود بانک یا وکیل وی کالای خریداری شده را تحویل گرفته باشد، بانک می‌تواند آن را بفروشد ولو اینکه هنوز قبض نکرده باشد؛ اما در فقه اهل سنت معتقدند کالا باید به قبض بانک درآید و بانک یا وکیل بانک، آن را قبض کند و پس از آن باید عملیات مرابحه صورت پذیرد. تفاوت دیگر در مورد مصرف وجه التزام است. در فقه اهل سنت شخصی که بدهی خود را به‌موقع به بانک نمی‌پردازد مشمول جریمه خواهد شد. در فقه امامیه نیز طبق آیین‌نامه وجه التزام، شورای نگهبان به بانک‌ها اجازه دریافت وجه التزام را داده است؛ اما درباره محل مصرف وجه التزام اختلاف است؛ چراکه اهل سنت معتقدند وجه التزام نباید با درآمدهای بانک درآمیخته شود و باید در امور خیریه همانند پرداخت زکات، کمک به فقرا و نیازمندان و مانند آن مصرف گردد؛ درحالی‌که فقه امامیه معتقد است وجه التزام به ملکیت بانک درآمده و بانک اختیار دارد در امور خیریه یا در سایر امور مصرف کند.

روش تحقیق

این تحقیق از جهت هدف، بنیادی و اکتشافی بوده و با اتکای به مبانی نظری، در پی کشف موانع اجرای استانداردهای حسابداری AAOIFI در نظام بانکداری ایران می‌باشد. همچنین می‌توان این تحقیق را در زمره تحقیق‌های کاربردی برشمرد. روش جمع‌آوری داده‌های تحقیق از طریق پرسشنامه و مراجعه به خبرگان بانکی و دانشگاهی، کسب نظر ایشان، توصیف و تحلیل داده‌ها و نهایتاً استنتاج منطقی، روش استنباطی تحقیق می‌باشد.

برای دست‌یافتن به نتایج موردنظر در تحقیق حاضر از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. در این روش، طی دو مرحله طراحی و آزمون، پرسشنامه نهایی آماده و نسبت به جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های تحقیق اقدام شده است. برای پی‌بردن به موانع اثرگذار بر اجرای استانداردهای حسابداری AAOIFI در ایران، با مطالعه ادبیات و پیشینه نظری آن، تعداد ۴۵ پرسش در سه بخش چالش‌های درون‌بانکی، چالش‌های برون‌بانکی و چالش‌های فرابانکی استخراج گردید و سپس برای آزمون روایی محتوای پرسشنامه، بین پنج نفر از متخصصان و خبرگان حوزه حسابداری و بانکداری آشنا با مقررات‌گذاری در حوزه بانکی توزیع و از ایشان درخواست گردید سؤال‌ها را بر اساس طیف سه‌بخشی لیکرت «ضروری است»، «مفید است ولی ضروری نیست» و «ضرورتی ندارد» مشخص نمایند. در صورتی که بین افراد مختلف در زمینه روایی آزمون توافق باشد، آن آزمون دارای روایی محتوایی است. برای بررسی روایی محتوایی آزمون به شیوه زیر عمل شده است:

شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR): این شاخص توسط لاوشه (Lawshe) طراحی شد. جهت محاسبه این شاخص از نظرات کارشناسان متخصص در زمینه آزمون مورد نظر استفاده می‌شود و با توضیح اهداف آزمون برای آنها و ارائه تعاریف عملیاتی مربوط به محتوای سؤالات، از آنها خواسته می‌شود هر یک از سؤالات را بر اساس طیف سه‌بخشی لیکرت «گویه ضروری است»، «گویه مفید است ولی ضروری نیست» و «گویه ضرورتی ندارد» طبقه‌بندی کنند. سپس بر اساس فرمول زیر، نسبت به روایی محتوایی محاسبه‌شده و طبق جدول یک، گزینه‌های موردنظر انتخاب می‌شوند:

$$CVR = \frac{\text{تعداد کل متخصصین} - \text{تعداد متخصصینی که گزینه ضروری را انتخاب کرده اند}}{\text{تعداد کل متخصصین}}$$

جدول ۱: حداقل CVR قابل قبول بر اساس تعداد متخصصان نمره‌گذار						
تعداد متخصصان	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
CVR	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۷۵	۰/۷۸	۰/۶۲

به عنوان مثال و با توجه به فرمول فوق CVR مربوط به سؤال اول عدد یک را به خود اختصاص داد که به معنی انتخاب این سؤال به عنوان سؤال پرسشنامه می‌باشد. برای سؤال پنجم نتیجه CVR، ۰/۶ بود؛ بنابراین این سؤال طبق نظر خبرگان یا «مفید بوده ولی ضروری نبوده» و یا «گویه غیرضروری» بوده است و از چرخه تحقیق کنار می‌رود. این

محاسبه برای تمامی سؤالها انجام پذیرفته است که نتایج نشان داد که تعداد ۲۷ سؤال از ۴۵ سؤال طراحی شده دارای روایی محتوایی می‌باشند.

پس از بررسی روایی پرسشنامه، پایایی دومین ویژگی مهم ابزار اندازه‌گیری است. پرسشنامه پایا، پرسشنامه‌ای است که در صورت اجرای دوباره نتایج تقریباً یکسانی به دست دهد. عام‌ترین شاخص پایایی آزمون‌ها و ابزار اندازه‌گیری (پرسشنامه) در شرایط چندگزینه‌ای استفاده از شاخص آلفای کرونباخ است. مقدار شاخص آلفا بین صفر تا یک متغیر است. آلفای مناسب برای ابزارهای محقق‌ساخته بیش از ۰/۷ و برای ابزارهای استاندارد ۰/۹ و در بسیاری موارد آلفای ۰/۵ به بالا را برای ابزارهای اندازه‌گیری پذیرفته‌اند. در جدول دو نتایج آزمون پایایی بخش‌های اصلی پرسشنامه آمده است.

جدول ۲: آزمون پایایی پرسشنامه

سؤالات	تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
۰/۷۹۸	۵	چالش‌های درون‌بانکی
۰/۷۰۸	۱۳	چالش‌های برون‌بانکی
۰/۸۸۱	۹	چالش‌های فرابانکی

نتایج فوق نشان می‌دهد پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است. پس از انجام آزمون‌های روایی و پایایی پرسشنامه تحقیق، موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران در سه بخش چالش‌های درون‌بانکی، برون‌بانکی و فرابانکی از خبرگان بانکی و دانشگاهی پرسش شد. جهت پاسخگویی به سؤالات مطرح‌شده از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای - از یک (خیلی کم) تا پنج (خیلی زیاد) - استفاده شد تا دیدگاه و بینش پاسخگو سنجیده شود.

پرسشنامه از دو طریق مراجعه حضوری و ارسال با پست الکترونیک بین خبرگان بانکی و دانشگاهی شامل مدیران عامل بانکها، معاونان، مدیران و کارشناسان مالی و حسابداری بانکها و اعضای هیئت علمی گروه حسابداری و مالی دانشگاهها توزیع گردید. در مجموع تعداد ۱۲۰ پرسشنامه توزیع موفق شد که نهایتاً تعداد نود عدد از آنها به صورت کامل جمع‌آوری شد. دو نفر پرسشنامه‌ها را ناقص تحویل دادند. دو پرسشنامه تکمیل شده هم بعد از تحلیل پرسشنامه‌ها واصل گردید و از بابت ۲۶ پرسشنامه هم پاسخی دریافت نگردید.

تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده

آمار توصیفی به منظور آشنایی با وضعیت نمونه تحقیق است. به این ترتیب در اینجا آمارهای توصیفی مربوط به میزان تحصیلات و سابقه دو گروه خبره بانکی و دانشگاهی در جداول ۳ و ۴ ارائه شده است.

جدول ۳: خلاصه وضعیت گروه پاسخ‌دهندگان به تفکیک تحصیلات گروه

سطح تحصیلات	گروه اول: خبره بانکی		گروه دوم: خبره دانشگاهی		کل پاسخ‌دهندگان	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
دکتر	۴	۶,۶۷	۲۴	۸۰	۲۸	۳۱/۱
فوق‌لیسانس	۳۵	۵۸,۳۳	۶	۲۰	۴۱	۴۵,۵۶
لیسانس	۲۰	۳۳,۳۳	۰	۰	۲۰	۲۲,۲۲
اعلام‌نشده	۱	۱,۶۷	۰	۰	۱	۱,۱۱
جمع	۶۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۹۰	۱۰۰

۲۰۱

جدول ۴: خلاصه وضعیت گروه پاسخ‌دهندگان به تفکیک رشته تحصیلی

رشته تحصیلی	گروه اول: خبره حرفه‌ای		گروه دوم: خبره دانشگاهی		کل پاسخ‌دهندگان	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
اقتصاد	۱۰	۱۶,۶۷	۲	۶,۶۷	۱۲	۱۳,۳۳
حسابداری	۲۹	۴۸,۳۳	۲۳	۷۶,۶۷	۵۲	۵۷,۷۸
مدیریت مالی	۲۱	۳۵	۳	۱۰	۲۴	۲۶,۶۷
سایر رشته‌ها	۰	-	۲	۶,۶۷	۲	۲,۲۲
جمع	۶۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۹۰	۱۰۰

همچنین برای بررسی نرمال بودن امتیاز کسب شده در ارتباط با موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران به تفکیک سؤالات از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف استفاده گردید. در صورتی که $P > 0.05$ باشد نتیجه می‌گیریم توزیع نرمال است و می‌توان از آزمون‌های پارامتریک استفاده نمود و اگر $P < 0.05$ باشد توزیع غیرنرمال است و باید از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده نمود.

جدول ۵: آزمون کولموگروف اسمیرنوف (بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها)

شرح		چالش‌های درون بانکی	چالش‌های برون بانکی	چالش‌های فرابانکی
تعداد		۹۰	۹۰	۹۰
پارامترها	میانگین	۱۸,۹۷۷۸	۴۹,۵۴۴۴	۳۴,۹۴۴۴
	انحراف	۳,۱۳۰۰	۹,۲۷۰۱	۶,۷۴۴۷
بیشترین تفاوت	قدر مطلق	۰,۱۲۵	۰,۱۲۹	۰,۱۳۳
	مثبت	۰,۰۷۷	۰,۱۰۸	۰,۱۱۶
	منفی	-۰,۱۲۵	-۰,۱۲۹	-۰,۱۳۳
مقدار آزمون		۱,۱۸۶	۱,۲۲۴	۱,۲۶۴
احتمال آزمون		۰,۱۲۰	۰,۱۰۰	۰,۰۸۲

با توجه به خروجی به دست آمده (جدول ۵)، از آنجاکه احتمال آزمون برای هر سه عامل چالش‌های درون بانکی (۰/۱۲۰)، برون بانکی (۰/۱۰۰) و فرابانکی (۰/۰۸۲) می‌باشد، به دلیل اینکه $P > 0.05$ است می‌توان نتیجه گرفت: هر سه چالش اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران از توزیع نرمال پیروی می‌کند. در رابطه با دیدگاه پاسخ‌دهندگان در سه چالش مورد سنجش نیز میزان میانگین به دست آمده بالاتر از میانگین نظری سه بوده است؛ بدین معنی که نسبت پاسخ‌گویانی که گزینه‌های موافق و کاملاً موافق را انتخاب کرده‌اند، بیش از پاسخ‌گویانی بوده است که گزینه‌های مخالف و کاملاً مخالف را برگزیده‌اند.

جدول ۶: دیدگاه مجموع پاسخ‌دهندگان درباره چالش‌های درون بانکی

	میانگین=۱۵					
	مقدار آماره تی	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	اختلافات در ۹۵٪ اطمینان	
					پایین	بالا
چالش‌های درون بانکی	۱۲,۰۵۶	۸۹	۰,۰۰۰	۳,۹۷۷۷	۳,۳۲۲۲	۴,۶۳۳۴

با توجه به اینکه سطح معنی داری آماره تی (۰/۰۰۰) کمتر از پنج درصد می‌باشد، می‌توان گفت از نظر مجموع پاسخ‌دهندگان، چالش‌های درون بانکی از موانع اجرای استانداردهای حسابداری اسلامی در ایران است.

جدول ۷: دیدگاه مجموع پاسخ‌دهندگان درباره چالش‌های برون‌بانکی

	میانگین=۳۹					
	مقدار آماره تی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین	اختلافات در ۹۵٪ اطمینان	
					پایین	بالا
چالش‌های برون بانکی	۱۰,۷۹۱	۸۹	۰,۰۰۰	۱۰,۵۴۴۴	۸,۶۰۲۸	۱۲,۴۸۶۰

با توجه به اینکه سطح معنی‌داری آماره تی (۰/۰۰۰) کمتر از پنج درصد می‌باشد، می‌توان گفت از نظر مجموع پاسخ‌دهندگان، چالش‌های برون‌بانکی از موانع اجرای استانداردهای حسابداری اسلامی در ایران است.

جدول ۸: دیدگاه مجموع پاسخ‌دهندگان درباره چالش‌های فرابانکی

	میانگین=۲۷					
	مقدار آماره تی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین	اختلافات در ۹۵٪ اطمینان	
					پایین	بالا
چالش‌های فرابانکی	۱۱,۱۷	۸۹	۰,۰۰۰	۷,۹۴۴۴	۶,۵۳۱۸	۹,۳۵۷۱

با توجه به اینکه سطح معنی‌داری آماره تی (۰/۰۰۰) کمتر از پنج درصد می‌باشد، می‌توان گفت از نظر مجموع پاسخ‌دهندگان، چالش‌های فرابانکی از موانع اجرای استانداردهای حسابداری اسلامی در ایران است.

آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه

قبل از انجام آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه (Anova) نخست باید بررسی نمود واریانس‌ها همگن هستند یا خیر. به همین دلیل از آزمون لیوین (بررسی همگن بودن واریانس‌ها) استفاده می‌نماییم.

جدول ۹: آزمون همگنی واریانس‌ها

موانع	آماره لیوین	درجه آزادی اول	درجه آزادی دوم	سطح معنی‌داری	نتیجه
چالش‌های درون‌بانکی	۰,۰۴۱	۱	۸۸	۰,۸۴۱	واریانس همگن بین گروه‌ها
چالش‌های برون‌بانکی	۰,۰۷۲	۱	۸۸	۰,۷۸۹	واریانس همگن بین گروه‌ها
چالش‌های فرابانکی	۰,۰۱۴	۱	۸۸	۰,۹۰۷	واریانس همگن بین گروه‌ها

همان‌طور که در جدول بالا آمده است، در صورتی که سطح معنی‌داری هر یک از چالش‌ها مقداری بزرگ‌تر از ۰/۰۵ باشد می‌توان نتیجه گرفت که واریانس نمونه‌ها همگن بوده و در صورتی که سطح معنی‌داری هر یک از چالش‌ها کوچک‌تر از ۰/۰۵ باشد می‌گوییم واریانس‌ها برابر نیستند.

پس از انجام آزمون لیوین، جهت وجود تفاوت معنادار بین هر سه گروه از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده می‌کنیم. اگر سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ باشد به معنی این است که بین گروه‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج بررسی عامل‌های تحقیق از طریق آزمون مقایسه واریانس‌ها (تحلیل واریانس یک‌طرفه) برای مجموع پاسخ‌دهندگان در جدول ده ارائه گردیده است.

جدول ۱۰: تحلیل واریانس یک‌طرفه بین گروه پاسخ‌دهندگان و تأثیر عوامل

موانع		مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره فیشر	سطح معنی‌داری
چالش‌های درون‌بانکی	بین گروهی	۳۲,۰۸۹	۱	۳۲,۰۸۹	۳,۳۶۲	۰,۰۷۰
	درون‌گروهی	۸۳۹,۸۶۷	۸۸	۹,۵۴۴		
	کل	۸۷۱,۹۵۶	۸۹			
چالش‌های برون‌بانکی	بین گروهی	۳۳۸,۹۳۹	۱	۳۳۸,۹۳۹	۴,۰۸۱	۰,۰۴۶
	درون‌گروهی	۷۳۰۹,۳۸۳	۸۸	۸۳,۰۶۱		
	کل	۷۶۴۸,۳۲۲	۸۹			
چالش‌های فرابانکی	بین گروهی	۱۸۲,۰۰۶	۱	۱۸۲,۰۰۶	۴,۱۴۲	۰,۰۴۵
	درون‌گروهی	۳۸۶۶,۷۱۷	۸۸	۴۳,۹۴۰		
	کل	۴۰۴۸,۷۲۲	۸۹			

در خروجی به دست آمده با توجه به مقدار سطح معنی‌داری برای چالش‌های برون‌بانکی (۰/۰۴۶) و فرابانکی (۰/۰۴۵) کمتر از ۰/۰۵ و برای چالش‌های درون بانکی (۰/۰۷۰) بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد؛ پس فرضیه صفر مبنی بر برابری میانگین هر سه عامل چالش درون‌بانکی، برون‌بانکی و فرابانکی رد می‌شود؛ به عبارتی میانگین هر سه چالش در ارتباط با موانع استانداردهای حسابداری اسلامی در ایران یکسان نیست و چالش‌های برون‌بانکی و فرابانکی از موانع مهم اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکی ایران می‌باشند.

رتبه‌بندی موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکی ایران

برای رتبه‌بندی موانع از نظر پاسخگویان از آزمون فریدمن (Friedman-test) استفاده شده است؛ توضیح آنکه هر پاسخگو امکان نمره‌دهی به هر شاخص را در طیف لیکرت داشته

است؛ بنابراین نمره بالاتر نشان‌دهنده میزان موافقت با گویه (ارزیابی از مانع بودن شاخص) بوده است؛ بنابراین در آزمون فریدمن میانگین رتبه بالاتر نشان‌دهنده اهمیت بیشتر آن شاخص است.

جدول ۱۱: آزمون فریدمن

تعداد	۹۰
مقدار کای دو	۱۷۴/۰۶۷
درجه آزادی	۲
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰

داده‌های حاصل از آزمون فریدمن در بین گروه‌های پاسخ‌دهنده، نشان می‌دهد با توجه به سطح معنی‌داری این آزمون که برابر با (۰/۰۰۰) بوده و کمتر از ۰/۰۵ است، می‌توان گفت که بین رتبه میانگین عوامل و موانع مذکور تفاوت معنی‌داری در سطح ۹۵٪ اطمینان وجود دارد که نشان می‌دهد وزن هر یک از موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران متفاوت است. در جدول زیر به بررسی رتبه هر یک از موانع در مجموع پاسخ‌دهندگان پرداخته شده است. همچنین رتبه از نظر متخصصان دانشگاهی و بانکی در دو ستون به جدول زیر الحاق گردید.

۲۰۵

جدول ۱۲: رتبه‌بندی موانع اجرا در مجموع پاسخ‌دهندگان

رتبه بانکی	رتبه دانشگاهی	رتبه مجموع	میانگین مجموع	سؤالات
۱	۱	۱	۴/۲۲	عدم وجود نقشه راه، سند چشم‌انداز، برنامه و یا سیاست‌های کلی مشخص در راستای اجرای بانکداری اسلامی در کشور
۲	۲	۲	۴/۱۴	فقدان زیرساخت‌های اقتصاد اسلامی مانند بازارهای پولی و مالی اسلامی
۸	۳	۳	۳/۹۹	ضعف در آموزش استانداردهای حسابداری عقود اسلامی به بدنه کارشناسی بانک‌ها
۹	۴	۴	۳/۹۹	فقدان نهاد مشخص در زمینه تدوین استانداردهای حسابداری بانکداری اسلامی در کشور
۱۰	۵	۵	۳/۹۹	عدم جدیت کافی بانک مرکزی به عنوان عضو سازمان AAOIFI در زمینه بومی‌سازی و اجرای استانداردهای AAOIFI در بانک‌های کشور
۳	۱۵	۶	۳/۹۹	عدم حضور بانک‌های اسلامی در کشور
۴	۱۴	۷	۳/۹۸	عدم حمایت کافی فضای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی کشور از توسعه رقابتی بانکداری اسلامی
۵	۲۳	۸	۳/۹۰	ضعف در بخش تحقیق و توسعه (D&R) بانک‌ها در زمینه گزارشگری مالی عقود اسلامی

۱۱	۹	۹	۳/۹۰	فقدان الزام بانکها توسط بورس اوراق بهادار به رعایت استانداردهای گزارشگری مالی ویژه بانکداری اسلامی
۶	۲۵	۱۰	۳/۸۹	اولویت استقرار استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی در جهت اجرای مجموعه مقررات کمیته بال
۷	۱۹	۱۱	۳/۸۹	عدم توجه رسانه‌های عمومی (صداوسیما، تارنماها و غیره) در زمینه ترویج بانکداری اسلامی در کشور
۱۲	۱۰	۱۲	۳/۸۸	عدم حضور مؤثر شبکه بانکی و بانک مرکزی کشور در مجامع حرفه‌ای حسابداری و گزارشگری مالی اسلامی بین‌المللی
۱۳	۱۸	۱۳	۳/۸۳	عدم وجود نظارت شرعی مطلوب و مؤثر در نظام بانکی کشور
۱۴	۱۱	۱۴	۳/۸۳	عدم انگیزه و حمایت کافی صنعت بانکی از دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقی در زمینه توسعه بانکداری اسلامی
۱۸	۷	۱۵	۳/۸۲	کمبود نیروی متخصص در حوزه حسابداری عقود اسلامی در شبکه بانکی کشور
۱۶	۱۲	۱۶	۳/۸۱	عدم آزادی کافی برای بانکها جهت نوآوری در رابطه با بانکداری اسلامی
۱۵	۱۷	۱۷	۳/۷۹	عدم تقاضای مؤثر ذی‌نفعان بانکهای کشور اعم از سهام‌داران، اعتباردهندگان، سپرده‌گذاران و ... برای حسابداری عقود اسلامی به صورت صحیح
۲۳	۶	۱۸	۳/۷۹	کمبود توجه کافی دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقی کشور به ضرورت تدوین استانداردهای حسابداری مخصوص عقود اسلامی یا بومی‌سازی استانداردهای حسابداری AAOIFI
۱۷	۲۱	۱۹	۳/۷۴	تعدد ذی‌نفعان در خصوص مقررات‌گذاری در حوزه حسابداری و حسابرسی بانکها در کشور (شامل بانک مرکزی، سازمان حسابرسی، سازمان امور مالیاتی کشور، سازمان بورس اوراق بهادار)
۲۰	۲۰	۲۰	۳/۷۴	تفاوت شیوه اجرای عقود اسلامی در نظام بانکی ایران و نظام بانکی AAOIFI
۲۱	۲۲	۲۱	۳/۷۳	کمبود مطالبه عمومی مردم جهت اجرای نظام بانکداری اسلامی
۱۹	۲۴	۲۲	۳/۷۱	بالا بودن هزینه‌های هماهنگی و اجرای تغییر در استانداردهای حسابداری نظام بانکی کشور در

				راستای انطباق با عقود اسلامی
۲۴	۱۶	۲۳	۳/۶۷	ارتباط ضعیف بانک مرکزی کشور با نهادهای بین‌المللی فعال در حوزه استانداردهای حسابداری و حسابرسی بانک‌های اسلامی
۲۵	۸	۲۴	۳/۶۴	عدم آشنایی مدیران و بدنه کارشناسی حوزه‌های تخصصی ذی‌ربط بانک‌ها با استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی
۲۲	۲۶	۲۵	۳/۶۲	هزینه‌بر بودن تغییر نظام حسابداری
۲۶	۱۳	۲۶	۳/۵۸	ارتباط پایین بانک‌های کشور با بانک‌های اسلامی سایر کشورها
۲۷	۲۷	۲۷	۳/۳۹	تفاوت‌های فقهی مذهب شیعه با مذاهب اهل سنت (مبنای تدوین استانداردهای حسابداری (AAOIFI)

آزمون در سطح گروه‌های پاسخ‌دهنده نشان داد از نظر افراد خبره دانشگاهی سه مانع مهم به ترتیب: عدم وجود نقشه راه، سند چشم‌انداز، برنامه و یا سیاست‌های کلی مشخص در راستای اجرای بانکداری اسلامی در کشور، فقدان زیرساخت‌های اقتصاد اسلامی مانند بازارهای پولی و مالی اسلامی و ضعف در آموزش استانداردهای حسابداری عقود اسلامی به بدنه کارشناسی بانک‌ها می‌باشد.

در این رتبه‌بندی از نظر خبرگان بانکی، سه مانع مهم به ترتیب عدم وجود نقشه راه، سند چشم‌انداز، برنامه و یا سیاست‌های کلی مشخص در راستای اجرای بانکداری اسلامی در کشور، فقدان زیرساخت‌های اقتصاد اسلامی مانند بازارهای پولی و مالی اسلامی و عدم حضور نظام بانکداری بدون ربا و بانک‌های اسلامی در کشور می‌باشد. نکته مهمی که از یافته‌های تحقیق می‌توان استخراج نمود آن است که اختلاف فقهی بین فقه امامیه و مذاهب اهل سنت، مانع جدی و اساسی در زمینه استفاده از استانداردهای بین‌المللی حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در شبکه بانکی کشور به حساب نمی‌آید.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هدف این تحقیق شناسایی موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران است. یافته‌های تحقیق که موانع و مشکلات موجود در مسیر اجرای این استانداردها را معرفی و آنها را رتبه‌بندی کرده است، می‌تواند برای مراجع مقررات‌گذاری و سیاست‌گذاری مانند بانک مرکزی، سازمان حسابرسی، سازمان بورس و اوراق بهادار و سایر مؤسسات مالی مرتبط با استانداردهای حسابداری سودمند باشد.

همچنین در صورت تصمیم کلان برای رفع موانع پذیرش، از اولویت‌بندی انجام‌شده در این تحقیق می‌توان استفاده نمود.

موانع و چالش‌های اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران با توجه به نظر خبرگان بانکی و دانشگاهی که در دو گروه به ترتیب شصت و سی نفره انتخاب شده بود به سه گروه چالش‌های درون‌بانکی، برون‌بانکی و فرابانکی با ۲۷ سؤال تقسیم گردید. بر اساس نتایج آماری، از نظر مجموع پاسخ‌دهندگان اگرچه هر سه چالش‌های درون، برون و فرابانکی از موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران می‌باشند، اما وزن هر یک از این چالش‌ها متفاوت است؛ به عبارت دیگر تحقیقات نشان می‌دهد چالش‌های برون‌بانکی و فرابانکی از چالش‌های درون‌بانکی بااهمیت‌تر بوده و از موانع مهم اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران می‌باشد.

در رتبه‌بندی صورت‌گرفته نیز مشخص گردید اولین و مهم‌ترین مانع شناسایی‌شده برای اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکی ایران در این تحقیق، عدم وجود نقشه راه و سیاست‌های کلی مشخص در راستای اجرای بانکداری اسلامی در کشور می‌باشد؛ زیرا داشتن یک نقشه راه، لازمه هر نوع تحول بنیادین در سیستم بانکداری کشور است. نبود زیرساخت‌های اقتصاد اسلامی مانند بازارهای پولی و مالی اسلامی، ضعف در آموزش استانداردهای حسابداری عقود اسلامی به بدنه کارشناسی بانک‌ها، نبود نهاد مشخص در زمینه تدوین و نظارت بر اجرای استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی بانکداری اسلامی در کشور، عدم جدیت کافی بانک مرکزی به عنوان عضو سازمان AAOIFI در زمینه بومی‌سازی و اجرای استانداردهای AAOIFI در بانک‌های کشور، نیز از دیگر عوامل مهم وجود موانع بر سر راه اجرای این استانداردها می‌باشند. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که اختلاف فقهی بین فقه امامیه و مذاهب اهل سنت، مانع جدی و اساسی در زمینه استفاده از استانداردهای بین‌المللی حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در شبکه بانکی کشور به حساب نمی‌آید.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از این تحقیق در خصوص موانع اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی در نظام بانکداری ایران به سازمان‌های ذی‌ربط از جمله بانک مرکزی، سازمان حسابرسی، سازمان بورس و اوراق بهادار پیشنهاد می‌گردد در خصوص مقررات‌گذاری در حوزه حسابداری و حسابرسی بانک‌ها در کشور، حضور مؤثر در مجامع حرفه‌ای حسابداری و گزارشگری مالی اسلامی بین‌المللی، تدوین و نظارت بر اجرای استانداردهای حسابداری و گزارشگری مالی بانکداری اسلامی، بومی‌سازی و اجرای استانداردهای سازمان آاوی در بانک‌های کشور و غیره توجه بیشتری نمایند.

در پایان جهت پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌گردد ضمن بسط حسابداری بانکداری اسلامی موارد زیر را بررسی کنند:

- ماهیت هر یک از موانع و چالش‌های اشاره‌شده در این تحقیق و راهکارهای رفع آن.
- انجام مطالعات تطبیقی برای بررسی وضعیت نظام حسابداری و گزارشگری مالی بانکداری کشور با سایر کشورهای اسلامی که استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی را اجرا می‌نمایند.
- بررسی تأثیر اجرای استانداردهای حسابداری مؤسسات مالی اسلامی بر عملکرد نظام بانکها و مؤسسات مالی در ایران.

منابع و مأخذ

۱. باباجانی، جعفر و جواد شکرخواه؛ «مدل مناسب حسابداری برای بانکداری اسلامی در ایران با تأکید بر عقود مشارکتی»؛ فصلنامه بورس اوراق بهادار، س ۵، ش ۱۷، ۱۳۹۱.
۲. رحمانی، علی و سمیه حسینی؛ «بررسی شفافیت صورت‌های مالی بانکها»؛ فصلنامه تازه‌های اقتصاد، ش ۱۳۵، ۱۳۹۱.
۳. الزعبی، علی، فارس القاضی و لیث العریان؛ «نحوه تطبیق معاییر المحاسبة المالية الإسلامية فی البنوك الإسلامية الأردنية»؛ موسوعة الاقتصاد والتمويل الإسلامي، ۲۰۱۳م.
۴. سلیمان، أمراجع غیث و فرج عبدالرحمن بومطاری؛ «خصائص وأهداف المحاسبة فی المؤسسات المالية الإسلامية وجهة نظر الأكاديمین فی ليبيا»؛ المؤتمر الدولي فی فقه المعاملات والاقتصاد والمالية الإسلامية، س ۱۰، ش ۲۰-۲۱، ۲۰۰۸م.
۵. شاهچرا، مهشید؛ «میزان انطباق اصول کمیته بال در نظام بانکی ایران»؛ پژوهش‌های پولی بانکی، س ۶، ش ۱۸، ۱۳۹۲.
۶. صمدی، علی حسین و مجتبی پروین؛ «بررسی تأثیر اجرای قانون بانکداری بدون ربا و خصوصی‌سازی نظام بانکی بر متغیرهای کلان اقتصادی»؛ مجموعه مقالات بیست و پنجمین همایش بانکداری اسلامی، تهران: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، ۱۳۹۲.
۷. _____؛ «بررسی چالش‌های نظری و عملی بانکداری ایران در ارتباط با بانک‌های بین‌المللی اسلامی و غیراسلامی»؛ مجموعه مقالات بیست و ششمین همایش بانکداری اسلامی، تهران: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، ۱۳۹۴.

۸. طغیانی، مهدی و دیگران؛ «حسابداری تخصیص منابع: مضاربه، سرمایه‌گذاری و اجاره به شرط تملیک در بانکداری اسلامی»؛ معرفت اقتصاد اسلامی، س ۴، ش ۸، ۱۳۹۲.
۹. عصری، جعفر؛ «اجرای احکام اسلامی: محرکی قابل در فرآیند پیاده‌سازی حسابداری اسلامی در ایران»؛ اولین همایش ملی حسابداری و مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، ۱۳۹۱.
۱۰. علوی رضوی، سیدیحیی؛ بانکداری بدون ربا: چالش‌ها و راهکارها؛ تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۸.
۱۱. غلامی جمکرانی، رضا و دیگران؛ «مؤلفه‌های کلیدی مفاهیم نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی»؛ دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، س ۴، ش ۱۳، ۱۳۹۴.
۱۲. غلامی جمکرانی، رضا، سعید فراهانی‌فرد و مسعود منظم؛ «مطالعه تطبیقی حسابداری مشارکت مدنی در نظام بانکداری ایران و سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی»؛ مجموعه مقالات بیست‌وششمین همایش بانکداری اسلامی، تهران: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، ۱۳۹۴.
۱۳. غلامی جمکرانی، رضا، هاشم نیکومرام و فریدون رهنمای رودپشتی؛ «ضرورت چارچوب نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی از منظر خبرگان حرفه‌ای و دانشگاهی»؛ تحقیقات مالی - اسلامی، س ۳، ش ۵، ۱۳۹۲.
۱۴. غیایی، بهرام؛ «نگاهی جدی به قوانین، مقررات، استانداردهای حسابداری و حسابرسی در بانک‌ها و مؤسسات پولی و اعتباری»؛ نشریه حسابدار، ش ۱۹۵، ۱۳۸۷.
۱۵. قرینو، حسین و حکیم خلفاوی؛ «دور المعاییر المحاسبية والشرعية فی توجیه الصیرفة الإسلامية»؛ مؤتمر الأزمات المالية الراهنة والبدائل المالية والمصرفية، الجزائر: جامعة خمیس ملیانة، ۲۰۰۹م.
۱۶. موسویان، سیدعباس؛ «نقد و بررسی قانون عملیات بانکداری بدون ربا و پیشنهاد قانون جایگزین»؛ فصلنامه اقتصاد اسلامی، س ۷، ش ۲۵، ۱۳۸۶.
۱۷. موسویان، سیدعباس و حسین میسمی؛ بانکداری اسلامی: مبانی نظری - تجارب عملی؛ تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴.
۱۸. موسویان، سیدعباس، محمدنقی نظرپور و حسین کفشگر جلودار؛ «نقش شورای تخصصی فقهی در ارتقای سطح مشروعیت و کارایی بانک‌های اسلامی»؛ فصلنامه اقتصاد اسلامی، س ۹، ش ۳۶، ۱۳۹۰.

١٩. يعقوب، ابتهاج إسماعيل؛ «واقع التطبيقات المحاسبية في البنوك الإسلامية العراقية من وجهة نظر مهنية»؛ مجلة الإدارة والاقتصاد، عدد ٨٩، العراق: الجامعة المستنصرية، ٢٠١١م.
20. AAOIFI; **Accounting and Auditing standards for Islamic Financial Institutions**; Manama, Bahrain: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution, 2010.
21. Gambling, T. and Karim R.; **Business and Accounting Ethics in Islam**; London: Mansell Publishing Limited, 1991.
22. Hameed, S.; "The Need for Islamic Accounting: Perception of Its Objectives and Characteristics by Malaysia Accountants and Academics"; Ph.D. Thesis, University of Dundee, 2000.
23. Maali, Bassam, Casson, Peter and Napier, Christopher; **Social Reporting by Islamic Banks**; Southampton, UK University of Southampton 42pp. (Discussion Papers in Accounting and Finance, AF03-13), 2003.